

**МАМЛЕКЕТТИК ТИЛДИ КЕСИПКЕ БАГЫТТАП ОКУТУУ АРКЫЛУУ
СТУДЕНТТЕРДИН КЕСИПТИК ИШМЕРДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮ**

**РОЛЬ ГОСУДАРСТВЕННОГО ЯЗЫКА В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ**

**ROLE OF STATE LANGUAGE IN THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL
COMPETENCE OF STUDENTS**

Аннотация: макалада мамлекеттик тилди кесиптик багыттап окутуунун айрым маселелери, аталган багытта окутуу аркылуу студенттердин кесиптик ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн актуалдуулугу жана мааниси, кесиптик компетенттүүлүк, жөндөмдүүлүк, кесиптик терминдер жөнүндө сөз болот.

Түйүндүү сөздөр: кесиптик багытта окутуу; кесиптик ишмердүүлүк, кесиптик компетенттүүлүк; жөндөмдүүлүк, кесиптик термин; терминология; география.

Аннотация: статья посвящена по вопросам профессиональной подготовки, а также важность профессионального развития студентов путем обучения в этих областях, будет обсуждаться актуальность и профессиональная компетентность, мастерство и профессиональные термины.

Ключевые слова: профессиональной подготовки, профессионального развития, ученый, обучения, словообразование, термин; терминология; номенклатура; научно-технические термины ,профессиональная компетентность , мастерство.

Annotation: Some of the language of the article on vocational training issues, and the importance of the students' professional development through training in these areas, the urgency and professional competence, skill and professional terms will be discussed.

Keywords: vocational training;turkologist;; importance of the students', dialectology;; word professional development, formation; nomenclature; the literary language; scientific and technical term.

Жогорку билим – бул билим берүүнүн максаттуу чоң баскычы болуп эсептелинет. Учурда коомго керектүү адистерди даярдоо үчүн, анын бүгүнкү күндөгү мазмуну - билим берүүнүн илимий техникалык деңгээлин жогорулатуу жана практика менен байланыштыруу багытына карай өнүгүп келе жатат. Убакыт өткөн сайын, окутуу системасы инсанды ар тараптан өнүктүрүүгө, заман талабына шайкеш билим алууга, көп кырдуу келечектин ээлери катары өз жөндөмдүүлүктөрүн практика жүзүндө колдоно билүүгө, кесиптик ишмердүүлүк, кесиптик компетенттүүлүктү калыптандырууга багыт алуу сыяктуу орчундуу маселелер иш жүзүнө ашып жатат.

Бүгүнкү күндөгү жогорку окуу жайларынын негизги милдеттеринин бири – студенттердин кесиптик жактан даярдоонун сапатын жогорулатуу болуп саналат. Ал үчүн,

коомдун учурдагы талабын эске алуу менен, студенттердин билимин ар тараптан өнүктүрүү, инновациялык ишмердүүлүктү, кесиптик жөндөмдүүлүктү, кесиптик компетенттүүлүктү өздөштүргөн кесипкөй адис чыгаруу маселелери турат.

Азыркы учурда мамлекеттик тилди өнүктүрүүдө эне тилибиздин лексикалык байлыгын арттыруу, тил маданиятын көтөрүү, анын адабий нормаларын элге бекем синирүү – башкы багыттардын бири болуп саналат. Эне тилинде туура сүйлөө, кебибизде таза, туура сактоо, оош-кыйыштарын баалоо, ага кам көрүү иштери бүгүнкү күндүн күн тартибинде турат. Ошону менен катар бүгүнкү күндүн окутуучулары, максатка умтулган, өз оюн ачык айта алган, проблеманы так коюп, аны чечүү үчүн жолдорун издей алган, маалымат менен иштей алган, алган маалыматты турмушта колдоно алган, эмгекчил жаштарды, кесипкөй студенттерди тарбиялашы керек. Окутуу процессин уюштурууда окутуучу – негизги багыттоочу адам катары, улуттун келечеги болгон жаш муундарга билим жана тарбия берүүнү мезгил талабына ылайык жүргүзүүгө милдеттүү.

Студенттерди кесиптик жактан өнүктүрүү иштери окутуучунун өзүнүн иш-аракетине, жөндөмүнө, даярдыгына байланыштуу болоору шексиз. Ал үчүн, алар окутуунун жаңы үлгүлөрүн, заманбап формаларын терең өздөштүрүп, сабакты уюштурууда кесиптик чеберчилик менен көрсөтө билүүгө тийиш.

Мына ушуга байланыштуу Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинде ар түрдүү кесиптик багыттагы студенттерге (жалпысынан 20 факультетке мамлекеттик тилде төмөнкү негизги багыттар боюнча: гуманитардык, экономикалык, так илимдер жана табигый илимдер боюнча) мамлекеттик тилди комплекстүү окутуу менен бирге, аларды кесиптик багытта өнүктүрүү иштери жакшы жолго коюлган. Окуу жайдын ар бир факультетиндеги адистиктерге Билим берүү жана илим министрлигинин (2017-жылдын 27-ноябрындагы №1455/1 – буйругунун негизинде) жаңы талаптарына жооп берген жумушчу программалар, окуу-методикалык комплекстер, окуу куралдары, кесиптик тексттер, көнүгүү жыйнактары жана тесттер жыл сайын даярдалып келет. Кесиптик даярдыгын ишке ашыруу боюнча мамлекеттик тилде өзүнчө окуу-методикалык материалдар түзүлүп, алар ар бир сабакта колдонулуп, студенттин келечектеги кесибине болгон кызыгуусун арттырат. Мындан сырткары, алар коомдун бардык социалдык чөйрөсүндө мамлекеттик тилде эркин сүйлөөгө, өз адистиги боюнча кеңири иш алып барууга жана иш кагаздарды сабаттуу жазууга көнүгүшөт.

Жалпы эле “Кесипке багыттап окутуу- бул түшүндүрмө берген методикалык принциптерден турган жана адистерге туура келген маселелерди билүү үчүн окутуу каражаттарынын жардамы менен студенттерге мүмкүнчүлүк берген бүтүндөй динамикалык структура” – дейт профессор В.Г. Скатецкий. Кесипке багыттап окутуу аркылуу студенттин өз алдынча таанып-билүү, кызыгуусун өнүктүрүүгө дагы жол ачат деп ишенебиз.

Сабакта окутуучу студенттердин кесиптик ишмердүүлүгүн өнүктүрүү үчүн – тил илими менен адабияттын теориялык негиздерин кесиптик негизге, ошондой эле, турмуш практикасы менен байланыштырып, жаңы материалды мүмкүн болушунча студенттердин турмуштук тажрыйбасынан, курчап турган айлана-чөйрөдөгү кубулуштардан алынган мисалдар менен конкреттештирип, кызыктуу практикалык көнүгүүлөрдү иштеп чыгуусу зарыл деп эсептейбиз. Мындан сырткары, “кыргыз тилинен студенттерге тилдин эрежелерин гана жаттатпай, эне тилинде таза, так, туура, маданияттуу сүйлөп жана жаза билүүгө көнүктүрүү”- керек [1].

Ар бир сабак натыйжалуу, максаттуу болуусу үчүн, окутуучулар дайыма изденүүнүн үстүндө эмгектенүүсү зарыл. Бул процессте окутуучу студенттин жеке өзгөчөлүгүн, анын жөндөмүн, кызыгуусун эске алып, билимин өркүндөтүүгө аракеттенет. Жалпы эле алардын кесибине кызыгуусун арттыруу үчүн, адистигине байланыштуу кызыктуу маалыматтарды, тексттерди, терминдерди алардын түшүндүрмөсү менен чоогу окутуубуз зарыл деп эсептейбиз. Анткени адам кандайдыр бир маалыматты, түшүнүктү түшүнүп кабыл алуусу үчүн, кеңири маалымат алуусу зарыл, ансыз, ал тууралуу ойлоно да албайт. Себеби ар бир адамдын ойлонуусу анын билгендеринен башталат десек болот. Ошондуктан студенттер билимди негизинен окутуучулардын түшүндүрүүсүнөн улам алышат.

Сабакта ар бир адистикке байланыштуу кеңири колдонулган кесиптик терминдерди (түшүндүрмөсү менен) жаш адистерге үйрөтүү – маанилүү маселелерден. Келечектеги профессионалдуу адис багыты боюнча көптөгөн терминдерди жакшы билүү менен өз тармагында ишин уюштура алат.

Азыр коомдо улам убакыт өткөн сайын, технологиянын өсүшү менен тигил же бул илим тармагы өсүп-өркүндөп, алдыга жылган сайын, ар кандай жаңы атоолор, терминдер пайда болуп турат. “Термин” латын тилинен *terminus* деген сөзүнөн алынган, кыргызча “чек” деген маанини туюнтат. Илимдеги түшүнүктөрдүн жеке аты[2].

Азыркы билим берүүнүн жаңы талаптары боюнча жогорку окуу жайынын студенттери кесибине байланыштуу бир жылда 10000 терминге чейин үйрөнүүсү керек. Ошондуктан адистик багыттагы мамлекеттик тил сабактарында жаштарды кесиптин ар кандай тармактарына байланыштуу терминдерди өз орду менен колдоно билүүгө, түшүнүк менен терминдин дал келүүсүнө, алардын кыргыз тилине туура, так которулуп берилиши жөнүндө маалыматтар айтылса, келечекте жакшы натыйжаларды берет деп ойлойбуз.

Ошону менен бирге, студенттер ар түрдүү багыттагы кесиптик журнал, интернет булактарынан, илимий адабияттар, интеллектуалдык, маданий жана күндөлүк жаңылыктардан маалымат угуу менен алган билимдерин тереңдетет жана өркүндөтөт.

Бүгүнкү күндө мамлекеттик сабагында кесиптик багытта темалар кандай өтүлүшү керек? Мындай сабактын мааниси, өзгөчөлүгү эмнеде? - деген суроолор окутуучудан чоң даярдыкты талап кылат:

Биринчиден ар бир сабак пландоодон башталып, өтүлүүчү темалар кесипке багытталып, туура тандалып алынышы керек. Тандалган темалар адистик багытта мазмундуу, кызыктуу, түшүнүктүү, турмушунда, кесип чөйрөсүндө керектүү болушу зарыл.

Кесиптик багытта тандалып алынган темалардын топтомун биз “География, экология жана туризм” багытында алып карасак:

Мисалы: Жер жөнүндө илим багытында: Жер – уникалдуу планета; Жер сфералары; Жер кыртышы; Дүйнө жүзү боюнча алгачкы жерлердин ачылышы; Дүйнөнү айланган алгачкы саякатчылар; Борбордук Азияны жана Кыргызстанды изилдеген белгилүү окумуштуу, саякатчылар; ж.б.

Ал эми Кыргызстан темасында: Кыргызстан - жер планетасынын бетинде,

Ааламдын ажарын ачкан тоолор; Токой – жер шарынын «өпкөсү»; **Кыргызстандын суу байлыктары**; Кыргызстан – туризмдин мекени; Кен байлыктар;

Жалпы экология багытында: Дүйнөлүк экология жана экологиялык апаат;

Жаңгак токоюн сактайлы!; Уран калдыктарынын кесепеттери; Ысык-Көлдүн чөгүүсү жана кургакчылык; Акыркы 50 жылда адам баласы жер шаарынан эмнелерди жок кылууга

жетишти?; Жердин Озон катмары; Жаратылыш кырсыктарынын бири – жер титирөө, кар жана жер көчкүлөрү; жана башка темалар “География, экология жана туризм” багытында окуган студенттерге сабакта окутууга кызыктуу, таасирдүү жана пайдалуу болуп, алардын билимин тереңдетүүгө болот.

Аталган адистик багытта темаларга арналган тексттер менен иштөөдө студенттер:

1. Тексттин мазмуну жаңы маалымат берет;
2. Текстке ой жүгүртүп, таанып-билүү ишмердүүлүгүн кеңейтет;
3. Маалымат топтоп, кебин өнүктүрөт;
4. Тексттин негизинде грамматикалык тапшырмаларды, суроолорду аткарууга көнүгөт;
5. Тексттен кесиптик терминдерди, жаңы сөздөрдү билип, аларды өз орду менен колдонууга жана которууга үйрөнүшөт;
6. тексттин тарбиялык маанисин талдоого, жана башка маалыматтар менен салыштырып талдоого көнүгүшөт;

Мындан сырткары, студенттердин өз алдынча сынчыл ой жүгүртүү жөндөмүн өстүрүүгө багыттоодо: Жалпы адистикке байланыштуу макал-лакаптар, уламыштар, табышмактар топтому, ар түрдүү кызыктуу суроо жана фактылар сабак учурунда темаларга айкалыштырылса, үйрөнүүгө мазмундуу болор эле.

Адистик багытта макал жана ойлордон: Күчтүү болсоң, жердей бол; Жандуу жер эне; Жер эне биз – үчүн бирөө гана; Ала-Тоондун баркын бил, ата-бабаң салтын бил; Табият аяр мамилеге муктаж; Экология – бул илим, ал аруулукка гана үндөйт; Жаратылышты коргоо – жалпыбыздын ишибиз; Кылымдардан табиятка табынган, биз кыргызбыз ыйык көргөн баарынан; Ак мөңгүлүү Ала-Тоо – ар намыстын мекени; Билим – деңиз, Акыл-кайык; Аба тазалыгы тамактан зарыл, айлана кооздугу башаттай зарыл; Адам улуу тоо сыяктуу; Айыл байыса – жер байыйт; Аккан суунун агымын бил; Аккан суунун кадыры жок; Алтын – жер байлыгы; Алтын чыккан жер кадырлуу, Калыс жүргөн эл кадырлуу; Жамгыр жер ырысы ж.б. География багытында кызыктуу суроолордон:

1. Географиянын эң байыркы убакта келип чыккандыгы белгилүү. «География» деген терминди биринчи болуп кимдер колдонгон?

Жооп: «География» деген сөздү биринчи болуп грек окумуштуусу Эратосфен колдонгон. Ал үч томдон турган «География» деген китеп жазган. Ал китепте Жердин чыныгы көлөмүнө жакындап барган көлөмү (Эратосфендин эсептөөсү боюнча) Жердин меридианын узундугу 39500 км жана ошол кезде белгилүү болгон кургактыктын жана деңиздердин бөлүктөрүнүн баяндамасы берилген, китепте биздин планетанын формасы жөнүндө да айтылат.

2. Күндүз да, караңгыда да, кандай гана аба ырайы болбосун компас ишенимдүү жол көрсөтүүчү болуп саналат. Алгачкы компас кайсы жерде жана качан пайда болгон? Ал горизонттун кайсы тарабын көрсөтүп турат?

Жооп: Мындан үч миң жылдан ашык убакыт мурда Кытайдын борборуна түштүктөн – азыркы кезде Вьетнам Демократиялык Республикасы турган өлкөдөн баалуу белектерди алып, элчилер келет. Кытайлар ал элчилерди кубаныч менен тосуп алып, сыйлашат. Бирок көп узабай элчилер кайра кайтышат. Алар өз мекенине кайтып кетүүгө жол таппай калышат. Ошондо кытайлар аларга кызыктуу жол көрсөтүүчүнү - Чи – Нанды – оң колу алга сунулган жыгачтан жасалган адамдын фигурасын берет. Ал адам арабанын асты жагына орнотулуп коюлат. Араба кайсы жакка бурулса да, ошол жыгачтан жасалган фигуранын колу эч

өзгөрүүсүз түштүктү гана көрсөтүп турган, анткени анын ичинде магнитик «таш» болгон. Бул азыркы компас тибиндеги – түштүктү көрсөтүүчү курал болгон.

3. Компас ойлоп чыгарылганда кээ бир изилдөөчүлөр компастын стрелкасы Алтын Казык жылдызына тартылат деп айтышкан. Компастын жебесинин түндүк-түштүккө багытталышынын чыныгы себеби эмнеде?

Жооп: Жер шары эки даан магниттүү уюлдары бар эң зор магнит.

4. Жер шарынын кайсы жеринде саат көрсөткөн кандай гана убакытты болбосун так убакыт деп эсептөөгө болот?

Жооп: Жердеги уюлдарда

5. Жер шарынын биринчи модели – глобус ким тарабынан түзүлгөн?

Жооп: Географ М. Бехейм жасаган глобус географиялык биринчи глобус деп эсептелинет. Азыр ал Нюрнберг шаарында сакталып турат.

6. Дүйнө бөлүктөрүнүн кайсынысында күн, түн да бир суткадан ашык болгон жери бар?

Жооп: Территориясынын бир бөлүгү уюл тегерегинин ары жагынан орун алган дүйнө бөлүктөрүндө, айтсак, Европа, Азия, Америка, Антарктидада; ж.б.

Жыйынтыктап айтканда, сабак – бул «окуу-тарбия процессин уюштуруунун негизги формасы» [1]. Демек окуу процессинде сабакты мыкты уюштуруу - окутуучунун чыгармачыл ишмердүүлүгүнөн көз көз каранды.

Жыйынтыгында мамлекеттик тил кесиптик багытта максаттуу окутулса, ар бир студент кандай гана кесипке ээ болбосун, эне тилдин жана адабиятынын кайталангыс табиятын, улутка мүнөздүү өзгөчө белгилерин үйрөнүп, кесипке керектелүүчү тилдин грамматикалык өзгөчөлүктөрүн жана адистик тексттерди мазмунун өздөштүрүшөт. Ошонун натыйжасында келечектеги кесипкөй студенттердин профессионалдык көндүмдөрүнүн калыптанышына чоң жол ачылып.

Колдонулган адабияттар:

1. С.К. Рыспаев Кыргыз тили, адабияты мугалимине 100 кеңеш. Бишкек. 2016-жыл;
2. Орузбаева Б.Ө. Кыргыз терминологиясы. - Фрунзе: Мектеп. - 1983.
3. Б.С. Чокошева, А.Р. Акунова Кыргыз тилинин практикалык курсу. - Бишкек. 2010-ж
4. З. Сарылбекова. Кыргыз тилин кырдаалдык негизде окутуу. Бишкек. 2012-ж
5. Г. Мадаминов Акыл эмгегинин маданияты. Бишкек. 2016-ж
6. 2017-жылдын 27-ноябрындагы (№1455/1 – буйругу) «Кыргыз тили жана адабияты» боюнча предметтин минимумдук мазмунун аныктоочу талаптар
7. Кыргыз жергеси энциклопедиясы. –Ф., 1990ж.
8. Кыргыз энциклопедиясы – Б., 2000ж.

Рецензент: п.и.д., проф. м.а. Мукамбетова А.